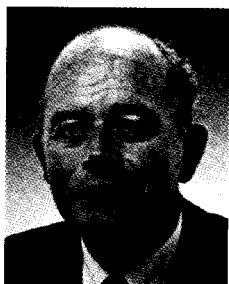

Tolerantie van antidemocratisch fundamentalisme

PROF. DR. H.E.S. WOLDRING

PROF. DR. H.E.S. WOLDRING

Hoever moet onze tolerantie gaan ten opzichte van antidemocratisch fundamentalisme? Een actuele vraag waarbij veel lezers meteen zullen denken aan de Islam. Volgens Woltring, hoogleraar politieke filosofie aan de Vrije Universiteit (VU) en lid van de CDA-fractie in de Eerste Kamer, beseffen weinigen dat we in Nederland al heel lang het bestaan van een antidemocratische fundamentalistische partij, maar dan van christelijke snit, tolereren: de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP). Wie zich zorgen maakt over en kritiek heeft op maatschappelijke en politieke opvattingen onder fundamentalistische moslims, moet beseffen dat de SGP reeds bijna honderd jaar in ons democratisch staatsbestel functioneert. Dat roept de vragen op: Wat is tolerantie? Op grond van welke overwegingen is de SGP in Nederland altijd getolereerd? En welke richtlijnen zijn daaraan eventueel te ontlelen voor toepassing op islamitisch antidemocratisch fundamentalisme?

Tolerantie is de morele deugd om de opvattingen en gedragingen van andersdenkenden, die in belangrijke mate van de onze verschillen of die wij zelfs afkeuren, desondanks recht van bestaan te gunnen en tot hun recht te laten komen en af te zien van eventueel beschikbare machtsmiddelen om die opvattingen en gedragingen te beperken of te verbieden.¹ Ik zal deze omschrijving van tolerantie kort toelichten.

Ten eerste heeft tolerantie betrekking op een morele deugd: een mentale houding van een mens of groep, die niet is aangeboren, maar die men in vrijheid en in relatie tot bepaalde waarden en normen (bijvoorbeeld wetten, Bijbel, Koran of een andere bron) vorm geeft, die in handelen tot uiting wordt gebracht teneinde voor anderen het moreel goede te bevorderen. Ten tweede gaat het om twee partijen: zij die tolereren en anderen die worden getolereerd, waarbij zij die tolereren de andere partij beschouwen als andersdenkenden: mensen die er andere opvattingen en gedragingen op nahouden, die afwijken van hun visies of van de meerderheid van de bevolking. Ten derde zijn zij die tolereren het met die opvattingen en gedragingen van andersdenkenden in belangrijke mate oneens: zij keuren die opvattingen af of vinden die zelfs volstrekt verwerpelijk. De redenen voor afkeuring komen voort uit persoonlijke of groepsovertuigingen en uit overwegingen dat de

afgekeurde opvattingen en gedragingen schadelijk kunnen zijn voor derden. Ten vierde laten zij die tolereren de andersdenkenden met hun opvattingen en gedragingen tot hun recht komen, ook indien zij de middelen zouden hebben hen beperkingen of verboden op te leggen. Ten vijfde behoren zij die tolereren met die andersdenkenden in gesprek te gaan op plaatsen en momenten waar en wanneer dat gewenst of noodzakelijk is; indien dit niet zou gebeuren, dan zou tolerantie verworden tot onverschilligheid en vrijblijvendheid. Indien men tolereert, is de grond voor afkeuring immers nog niet weggenomen. Het omgekeerde geldt ook: met de afkeuring is de grond voor tolerantie niet weggenomen. Daarom is tolerantie nooit vanzelfsprekend of onbegrensd; bovendien moet zij beargumenteerd worden verantwoord. Daarom geldt altijd: tolerantie, tenzij.²

Juridische waarborgen voor tolerantie

Tolerantie is nooit vanzelfsprekend of onbegrensd; bovendien moet zij beargumenteerd worden verantwoord. Daarom geldt altijd: tolerantie, tenzij.

De politieke tolerantie heeft in de rechtsstaat gestalte gekregen in het recht van godsdienstvrijheid en zij heeft in veel westerse landen een scheiding tussen kerk en staat met zich mee gebracht; een scheiding die veel heeft bijgedragen tot godsdienstige tolerantie. Die scheiding betekent dat de staat aan geen kerk een bevoorrechte positie mag toekennen boven andere kerken of levensbeschouwelijke groepen en dat geen kerk de overheid iets kan voorschrijven, noch in het wetgevingsproces een officiële plaats inneemt. De overheid en de kerken hebben hun eigen verantwoordelijkheden en zij bemoeien zich niet met elkaars interne zaken. De scheiding tussen kerk en staat betekent niet dat zij met de rug naar elkaar toe staan; integendeel, zij zijn nauw op elkaar betrokken. Enerzijds handhaaft de overheid het recht van godsdienstvrijheid, waarborgt zij de gelijkberechtiging van godsdiensten en levensbeschouwingen en faciliteert zij het functioneren van kerken en andere geloofsgemeenschappen (kerkbouw, leger- en gevangenispastoraat). Anderzijds spreken de kerken in hun verkondiging en in gesprekken met bewindslieden de overheid aan, indien het overheidsbeleid daartoe aanleiding geeft.

De scheiding tussen kerk en staat blokkeert niet het gebruik van religieuze of levensbeschouwelijke argumenten in het publieke leven, zoals soms wel eens beweerd wordt. Integendeel, iedere burger heeft het grondwettelijk recht van vrijheid van meningsuiting. Ook in het publieke debat mag iedereen haar/zijn wel of niet levensbeschouwelijk geïnspireerde visie tot uiting brengen. Indien men in een levensbeschouwelijk-pluralistische samenleving recht wil doen aan die pluraliteit, blijkt het zonder levensbeschouwelijke argumentatie niet te kunnen. Indien men die levensbeschouwelijke argumenten echter slechts beschouwt als privaat en niet relevant acht in het publieke debat, dan is men slecht toegerust om aan een multiculturele en multireligieuze samenleving gestalte te geven; dan veroorzaakt men politieke stagnatie.³

De gelijkberechtiging van burgers met verschillende godsdiensten, seksuele levensstijlen of huidskleuren moet ook in een democratische rechtsstaat tegenover intolerante mensen steeds opnieuw met juridische en morele argumenten worden bevochten.

In onze en andere samenlevingen komen allerlei verschijnselen van intolerantie voor. Er zijn mensen en groepen die discriminerend en intolerant zijn jegens bepaalde godsdiensten (joden, Staphorst-gereformeerden of moslims), homoseksuelen of medeburgers met een niet-blanke huidskleur. Zij zouden wensen dat de overheid machtsmiddelen zou gebruiken om de opvattingen en gedragingen van die mensen te beperken. Indien de wet het hen niet verbodt, zouden zijzelf beperkende machtsmiddelen willen gebruiken (hetgeen soms helaas gebeurt). De gelijkberechtiging van burgers met verschillende godsdiensten, seksuele levensstijlen of huidskleuren moet ook in een democratische rechtsstaat tegenover intolerante mensen steeds opnieuw met juridische en morele argumenten worden bevochten.

Op grond van respect voor de menselijke waardigheid en het recht van godsdienstvrijheid behoren wij in het maatschappelijk verkeer bijvoorbeeld tolerant te zijn jegens moslims die hoofddoeken dragen, zoals wij ook tolerant zijn jegens orthodoxe joden die een keppeltje dragen en christenen die een kruisje of een kleine crucifix dragen. Ook is tolerantie gepast jegens moslims die gescheiden zwemmen van jongens en meisjes wensen, zoals dat vroeger ook gold onder rooms-katholieken. Indien moslims echter leerplichtige meisjes thuis houden van school, hen tot een huwelijk dwingen of geschonden familie-eer met de dood wreken, dan handelen zij in strijd met de Nederlandse wet. Dan kan geen sprake zijn van tolerantie op grond van respect voor de menselijke waardigheid. De overheid mag nooit tolerant zijn tegenover onrecht. Dan stelt de wet absolute grenzen. Evenmin mag zij tolerant zijn tegenover discriminatie en beledigingen die tot haat aanzetten.

Antidemocratisch fundamentalisme

De tolerantie wordt op de proef gesteld door burgers en groeperingen met een antidemocratische houding. Deze houding komt niet slechts onder fundamentalistische moslims voor, maar zij bestaat in onze samenleving al veel langer, met name onder fundamentalistische christenen. De SGP is daar de meest pregnante uiting van. Deze partij houdt vast aan het beginsel van de theocratie, zoals dat is verwoord in artikel 36 van de (uit 1561 stammende) Nederlandse Geloofsbelijdenis. Samengevat betekent dat theocratisch beginsel: God is de hoogste soeverein en de overheid behoort die soevereiniteit te erkennen. Dat wil zeggen dat de overheid de in de bijbel geopenbaarde geboden van God, bijvoorbeeld de Tien Geboden, moet gehoorzamen en in wetgeving en beleid tot uitdrukking moet brengen. De SGP handhaaft het genoemde artikel 36 onverkort: de overheid moet de hand houden aan de kerkelijke verkondiging van het evangelie (en dan volgen de woorden die door de synode van de Gereformeerde Kerken in 1905 zijn geschrappt, maar die de SGP handhaaft) 'om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst,

De tolerantie wordt op de proef gesteld door burgers en groeperingen met een antidemocratische houding. Deze houding komt niet slechts onder fundamentalistische moslims voor, maar zij bestaat in onze samenleving al veel langer, met name onder fundamentalistische christenen.

om het rijk des antichrist te gronde te werpen'. Volgens de SGP bestaat er slechts één waarheid, die in de bijbel is geopenbaard. Weliswaar moet zij een levensbeschouwelijk-pluralistische samenleving als feit erkennen, maar zij wijst het levensbeschouwelijk pluralisme principieel af. Omdat de SGP slechts één waarheid erkent, kan zij geen nevenschikking van godsdiensten aanvaarden. Derhalve wijst zij het grondwettelijk recht van godsdienstvrijheid af en bekritiseert zij de scheiding tussen kerk en staat, omdat zij verdedigt dat er een publiek erkende kerk behoort te bestaan in een staat die gefundeerd is op de reformatorische religie.⁴ Wel erkent de SGP gewetensvrijheid, want men kan en mag niemand tot een bepaald geloof dwingen. Vanwege haar bezwaar tegen de nevenschikking van levensbeschouwingen en ook van politieke overtuigingen kan de SGP de democratie niet aanvaarden als politiek beginsel; zij aanvaardt de democratie slechts als 'werkruimte'.⁵

Indien men de woorden 'om te weren en uit te roeien ...' letterlijk neemt, dan moet men vrezen dat de SGP rooms-katholieke kerken, moskeeën en gebouwen van andere niet-reformatorische godsdiensten zou willen sluiten. Die partij neemt die woorden echter niet letterlijk, maar zij wil het lasteren van Gods naam in het publieke leven bestrijden en alles tegengaan wat haars inziens het christelijk geloof geweld aandoet of afvoert van God en zijn dienst. De vraag is wat daar allemaal onder valt. In elk geval dat de overheid niet-christelijke godsdiensten niet mag bevorderen (dus geen subsidies of andere faciliteiten), dat zij de zondagsrust in het publieke leven moet bevorderen en dat in theatervoorstellingen, bioscoopfilms en audiovisuele media geen godslasterlijke of moreel aanstootgevende scènes mogen voorkomen.⁶

De SGP is een typisch fundamentalistische partij. Fundamentalisme is niet hetzelfde als het belijden en praktiseren van een orthodox-godsdienstige overtuiging en bepaalde beginselen (bijvoorbeeld geloof in God en Jezus Christus, naastenliefde, rechtvaardigheid en andere). Fundamentalisme verwijst naar een verabsolutering van bepaalde traditionele leerstukken. Het fundamentalisme van de SGP wordt gekenmerkt door 1) het vasthouden aan bepaalde, onbetwijfeld geachte leerstukken (het theocratisch beginsel en de daaruit afgeleide afwijzing van het recht van godsdienstvrijheid, levensbeschouwelijk pluralisme en andere) en het daaraan beoordelen van het handelen van overheid en burgers, 2) het zich als zuiver geachte groep afschermen van de afvallige samenleving, waarbij een scherp onderscheid wordt gemaakt tussen goed en kwaad, en 3) het nastreven van de bekering van de samenleving en fundamentele veranderingen van het overheidsbeleid en de inrichting van staat en samenleving.⁷

De SGP kan dus veel van de gedeelde waarden die ten grondslag liggen aan onze democratische rechtsstaat (pluralisme van levensbeschouwingen en politieke

overtuigingen, godsdienstvrijheid, democratie als politiek beginsel en de scheiding tussen kerk en staat) niet aanvaarden. Zij heeft een antidemocratische gezindheid, hoewel zij die gezindheid niet op een agressieve of gewelddadige manier tot uitdrukking brengt. De SGP opereert binnen de grenzen van de grondwet en de wetten van de rechtsstaat en er zijn geen wettelijke middelen om de SGP in haar activiteiten te beperken, laat staan haar te verbieden.

Tijdens de behandeling van het wetsvoorstel *Verboden rechtspersonen* door de Tweede Kamer (22 september 1986) merkte de toenmalige minister van Justitie, Korthals Altes, op: 'Antidemocratische gezindheid is op zichzelf geen verbodsgrond en valt ook niet onder een van de verbodsgronden ... die de wet nu samenvat met het begrip "strijd met de openbare orde".' Hij vervolgt: 'Strijd met de openbare orde is er pas ... wanneer de grondslagen van onze rechtsstaat in het geding zijn'.⁸ Tijdens de behandeling in de Eerste Kamer citeerde dezelfde minister uit de Memorie van antwoord: 'Slechts handelingen die inbreuk maken op de algemeen aanvaarde grondvesten van ons rechtsstelsel kunnen het verbod van een vereniging of andere rechtspersoon rechtvaardigen: ongerechtvaardigde aantasting van de vrijheid van anderen of van de menselijke waardigheid. Gebruik van geweld of bedreiging daarmee tegen het openbaar gezag of tegen degenen met wier opvattingen men het, al dan niet op goede gronden, oneens is, valt eronder, evenals (...) het aanzetten tot haat en uitingen die verboden discriminatie inhouden'.⁹

De SGP doet geen rechtstreekse aanvallen op de grondslagen van de rechtsstaat: zij (...) koestert echter wel ideeën die de grondslagen van de democratische rechtsstaat in het geding brengen, maar zij bestrijdt die grondslagen met verbale, vreedzame middelen.

Op basis van bovenstaande analyse is de lezer waarschijnlijk duidelijk waarom de SGP al zo lang getolereerd wordt: de SGP doet geen rechtstreekse aanvallen op de grondslagen van de rechtsstaat: zij tast de vrijheid van anderen niet aan, zij maakt geen gebruik van geweld of bedreiging, zij zet niet aan tot haat en zij maakt zich niet schuldig aan discriminatie in strafrechtelijke zin. De SGP koestert echter wel ideeën die de grondslagen van de democratische rechtsstaat in het geding brengen, maar zij bestrijdt die grondslagen met verbale, vreedzame middelen. In eigen kring discrimineert de partij vrouwen, die (krachtens een partijbesluit van 1993) uitgesloten zijn van het partijlidmaatschap en bestuursfuncties (het 'regeerambt'), een uiting van discriminatie, maar niet in strafrechtelijke zin; de partij mag op grond van het recht van vrijheid van vereniging haar eigen, interne zaken regelen. Bovendien wordt iemand uit vrije wil lid van die partij. Indien men in ons land bepaalde moskeeverenigingen en moslimscholen verdenkt van een antidemocratische houding, dan hebben we dus met een bekend verschijnsel te maken. Indien men die verenigingen en scholen verdenkt van het aanzetten tot haat jegens andere godsdiensten (hetgeen niet uitgesloten is), dan zal men met goede bewijzen moeten komen en behoort in strafrechtelijke zin vervolging plaats te vinden.

Conclusie

Wie zich zorgen maakt over en kritiek heeft op een antidemocratische houding onder fundamentalistische moslims, moet beseffen dat de SGP als een politieke partij van fundamentalistische christenen reeds bijna honderd jaar in ons democratisch staatsbestel functioneert.

Wie zich zorgen maakt over en kritiek heeft op een antidemocratische houding onder fundamentalistische moslims moet beseffen dat de SGP als een politieke partij van fundamentalistische christenen reeds bijna honderd jaar in ons democratisch staatsbestel functioneert. Wij hebben de SGP in Nederland niet alleen altijd getolereerd, maar zij heeft ook een wettelijk bestaansrecht. De overwegingen die aan die tolerantie ten grondslag hebben gelegen, kunnen ook op islamitisch antidemocratisch fundamentalisme worden toegepast. Tolerantie is gewenst wanneer een dergelijk fundamentalisme: geen rechtstreekse aanvallen doet op de grondslagen van de rechtsstaat, de vrijheid van anderen niet aantast, geen gebruik maakt van geweld of bedreiging, niet aanzet tot haat en zich niet schuldig maakt aan discriminatie in strafrechtelijke zin. Men kan dan net als de SGP wel ideeën koesteren die de grondslagen van de democratische rechtsstaat in het geding brengen, maar dat kan toegestaan worden zolang zij deze bestrijdt met verbale, vreedzame middelen. Discriminatie in eigen kring kan getolereerd worden – op voorwaarde dat men niet strafrechtelijk over de schreef gaat - op basis van overwegingen dat organisaties op grond van het recht van vrijheid van vereniging hun eigen, interne zaken mogen regelen; en van de vrijheid van leden om vrijwillig toe te treden of uit te treden. Indien we deze richtlijnen voor tolerantie niet van toepassing verklaren op vergelijkbare islamitische politieke organisaties, dan komt ook de tolerantie ten aanzien van de SGP in het geding.

Prof. dr. H.E.S. Woldring is hoogleraar politieke filosofie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal waar hij deel uitmaakt van de CDA-fractie

Noten

- 1 Zie P.P. Nicholson, 'Toleration as a moral Ideal', in: J. Horton and S. Mendus (eds.), *Aspects of Toleration. Philosophical Studies* (London: Methuen, 1985), p. 162.
- 2 Zie G. Manenschijn, 'Tolerantie in een pluralistische maatschappij', in: A.W. Musschenga en F.C.M. Jacobs, (red.), *De liberale moraal en haar grenzen* (Kampen: Kok, 1992), p. 151.
- 3 Zie C.J. Klop, 'Liberalisme als oorzaak van politieke stagnatie', in: S.W. Couwenberg, (red.), *De strijd gaat voort! Liberalisme als heersende ideologie en bron van nieuwe strijd* (Baarn: Agora i.s.m. Civis Mundi, 1999), pp. 88-90.
- 4 Illustratief voor de kritiek van de SGP op het recht van godsdienstvrijheid is, dat de SGP-fracties in het parlement in 1983 tegen de wijziging van de Grondwet stemden. Het ging om art. 6, waarvan lid 1 als volgt luidt: 'Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet'.
- 5 Aldus B.J. van der Vlies, 'Politiek met een belofte', in: H. Noordegraaf, *Geloof en politieke keuze* ('s-Gravenhage: Boekencentrum, 1986), p. 96.
- 6 Zie G. Holdijk, 'Getuigenis en dienst. Fundamenten en perspectieven van christelijke politiek', in: C.P. van Dijk e.a., *Christelijke politiek vandaag* (Kampen: Kok, z.j.), pp. 11, 21, 27-28. Ook K. van der Zwaag, *Onverkort of gekortwiekt. Artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de spanning tussen overheid en religie. Een systematisch-historische interpretatie van een 'omstreden' geloofsartikel* (Heerenveen: Groen, 1999), pp. 525-531.
- 7 Zie A. van Harskamp e.a., *Fundamentalisme. Tussen afkeer en herkenning* (Zoetermeer: Meinema, 1999), pp. 14-18. Ook H.W. de Knijff, 'Doen wat er staat. Problemen van letterlijk bijbellezen in het protestantisme', in: H.L. Beck en K.-W. Merks, (red.), *Fundamentalisme. Ethisch fundamentalisme in wereldgodsdiensten* (Baarn: Ambo, 1994), pp. 28-41.
- 8 *Verslag Vaste commissie voor Justitie, Tweede Kamer* (22 september 1986), pp. 20-21.
- 9 *Handelingen Eerste Kamer* (15 maart 1988), p. 18-597.